

TÜRKİYE’DE TURİZM GELİRLERİNİN CARİ İŞLEMLER DENGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Zelal BEYAZ¹
Gözde KARABACAK²

ÖZET

1980’li yıllarda dünya genelinde ortaya çıkan ekonomik serbestleşme hareketleriyle uyumlu olarak Türkiye dışa açık büyüme stratejisinin benimsendiği 24 Ocak Kararları’ndan sonra diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinde yeni bir döneme geçiş yapmıştır. Dünya ticaret hacminde ortaya çıkan artış sonucunda özellikle üretimde teknoloji, enerji, hammadde ve ara girdi bağımlılığı olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ithalatları giderek artmış ve bu ülkeler artan dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye’nin üretime bağlı olarak yaşadığı dış ticaret açığı beraberinde cari açık sorununu da gündeme getirmiştir. Diğer taraftan ekonomik serbestleşmeyle birlikte dünya turizminde ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu yansımaları olmuştur. Günümüzde turizm ve seyahat, dünya genelinde en çok döviz geliri sağlayan sektörlerden biri konumuna gelmiştir. Genellikle dış ticaret kaleminin negatif etkisiyle cari açık veren gelişmekte olan ülkeler bu açığı kapatmada hizmetler dengesinden ve hizmetler dengesi içinde de fazla veren dış turizm dengesinden yararlanmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de turizm sektörünün cari işlemler dengesindeki önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde cari işlemler dengesine ve önemine kısaca değinilmekte, Türkiye’de cari işlemler dengesinin tarihsel gelişimi ve cari açığın seyri çeşitli ölçümler ve grafikler aracılığıyla incelenmektedir. İkinci bölümde, ülke ekonomileri için turizm sektörünün genel olarak önemine ve gelir getirici katkılarına kısaca değinilmekte; Türkiye’de sektörün gelişimi turist sayıları, turizm gelirleri vb. verilerle incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de turizm sektörünün cari işlemler hesabına ne gibi etkilerinin olduğuna yer verilmekte ve söz konusu etkileri yine çeşitli tablolar ve grafikler yardımıyla açıklanmaktadır. Çalışma genel bir değerlendirmenin ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlemler Dengesi, Dış Ticaret Açığı, Ödemeler Bilançosu, Turizm Gelirleri.

Jel Kodları: I15, I16

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, zelalbeyaz@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, gozde.karabacak@nisantasi.edu.tr

THE EFFECT OF TOURISM REVENUES ON CURRENT ACCOUNT BALANCE IN TURKEY

ABSTRACT

In accordance with the economic liberalization movements arising in the 1980s all over the world, Turkey switched to a new era in its commercial relationships with other countries as of the decisions on 24th January, when it adopted a strategy for outward-oriented growth. As a result of the increase in world trade volume, the import of such countries as Turkey dependent on technology, energy, raw material and intermediate output especially in production has increased gradually and these countries are faced with foreign trade deficits. Turkey's foreign trade deficit concomitant with production has raised the topic of current account deficit. On the other hand, the developments in world tourism concomitant with economic liberalization have had positive effects on Turkish economy. Today travel and tourism has come to be one of the sectors whereby the highest amount of foreign currency is obtained across the world. In general, the developing countries which have a current account deficit under the negative effect of the item of foreign trade make use of the balances of service to close this deficit and use the balance of foreign tourism having a surplus in budget within this balance. This study is intended to reveal the importance of tourism sector in the balance of current accounts in Turkey. Towards this end, there is a brief mention of the balance of current accounts and its importance in the first chapter of the study in which historical development of the balance of current accounts and the process of current account deficit will be analysed through various measurements and graphics. In the second chapter, a mention is made of the importance of tourism sector in the economies of countries on the whole and its revenue-generating contributions; development of the sector in Turkey is dealt with in the light of the numbers of tourists, revenues of tourism, etc. In the third chapter, there is a place for the effects of tourism sector on current accounts in Turkey and the effects in questions are again dealt with through various tables and graphics. The study is concluded with the conclusion part containing a general evaluation and recommendations.

Keywords: Balance of Current Accounts, Foreign Trade Deficit, Balance of Payments, Tourism Revenues.

Jel Codes: I15, I16

GİRİŞ

1980'lerden sonra dünya genelinde etkisini ciddi ölçüde hissettiren ekonomik serbestleşme eğilimleri dünya ticaret hacminin de zamanla artmasına neden olmuştur. Dünya ekonomisinde ortaya çıkan bu gelişmelerden etkilenen Türkiye ekonomisi, dışa açık büyüme stratejisinin benimsendiği 24 Ocak 1980 kararlarından sonra diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinde yeni bir döneme geçiş yapmıştır (Çelik vd., 2017: 249).

Dünya ticaret hacminde ortaya çıkan bu gelişmeler bazı ülkelerin ekonomileri üzerinde olumlu bazı ülkelerin ekonomileri üzerinde ise olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Özellikle üretimde teknoloji, enerji, hammadde ve ara girdi bağımlılığı olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ithalatları giderek artmış ve bu ülkeler artan dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya kalmışlardır (Dinçer, 1993: 123). 1980 yılından sonra Türkiye ekonomisinin ihracatı ithalatının gerisinde kalmış ve sürekli dış ticaret açığı vermiştir.

Türkiye'nin üretime bağlı olarak yaşadığı dış ticaret açığı beraberinde cari açık sorununu da meydana getirmiştir. Buna karşın ekonomik serbestleşmeyle birlikte dünya turizminde ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu yansımaları olmuştur. Hem dünya genelinde hem de Türkiye'de turizm yatırımlarında ve harcamalarında görülen ciddi artışlar neticesinde Türkiye'de turizm gelirleri hızla yükselmeye başlamıştır.

Turizm sektörü yabancı sermaye bağımlılığını azaltmak isteyen ülkelere bir fırsat sağlamakta, diğer ithalat endüstrilerini tamamlamakta ve döviz akımını kararlılığa ulaştırmaktadır. Turizm sektörü ülke gelirlerini artırması, kısa sürede döviz getirisi sağlaması, daha az dış alım ve yatırım gerektirmesi gibi çeşitli avantajlar taşımaktadır. Ayrıca turizm sektöründe yapılan yatırımların geri dönüş hızlarının daha kısa vadede olması ve döviz gelirlerinin artırılmasına olumlu katkı sağlaması dolayısıyla ödemeler bilançosu dengesine olumlu katkılar yapması nedeniyle Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından biri olan cari açığı gidermede önemli bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma Türkiye'de turizm sektörünün cari işlemler dengesindeki önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde cari işlemler dengesine kısaca değinildikten sonra Türkiye'de cari işlemler dengesinin tarihsel gelişimine yer verilmekte; cari açığa ilişkin çeşitli ölçümler grafikler ve tablolar aracılığıyla incelenmektedir. İkinci bölümde turizm sektörünün önemine değinilmekte ve Türkiye'de sektörün gelişimi turist sayıları, turizm gelirleri gibi çeşitli veriler üzerinden incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de cari işlemler dengesi ile turizm gelirleri arasındaki ilişki ele alınmakta ve bu ilişki çeşitli tablolar ve grafikler yardımıyla açıklanmaktadır. Çalışma, genel bir değerlendirmenin ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

1. TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ödemeler bilançosu veya bir diğer adıyla dış ödemeler dengesi, bir ülkenin belirli bir dönemde diğer ülkelerle olan tüm ekonomik ilişkilerinin döviz cinsinden değerini göstermektedir (Karluk, 2009: 352). Başka bir deyişle ödemeler bilançosu bir ülkenin bir muhasebe yılı içerisinde diğer ülkelerle gerçekleştirdiği mal, hizmet, sermaye ve turizm ilişkileri sonucunda ortaya çıkan, döviz giriş-çıkışlarını gösteren tablodur.

Ödemeler bilançosu cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, resmi rezervler ve net hata noksan hesabı olmak üzere dört ana hesaptan oluşmaktadır. Cari işlemler hesabı bir ülkenin mal ve hizmet ihracatı ile ithalatına ait kayıtların yer aldığı dolayısıyla ekonomik işlemlerinin büyük bir bölümünün kaydedildiği hesaptır. Bu nedenle cari işlemler dengesi bir ülke ekonomisinin sürdürülebilirliği açısından son derece önemli bir faktördür. Bilhassa gelişmekte olan ekonomiler, ödemeler dengesi üzerinde en etkili olan cari işlemler açıklarını minimize etmeyi ekonomik hedeflerinde birinci sıraya taşımaktadırlar.

Bir ülkede cari işlemler açığı, yurtdışında özel kesim tasarruf-yatırım farkına ve/veya kamu açığına eşit olmak durumundadır. Böyle bir ekonomide yabancı tasarrufları yurtdışında özel kesim veya kamu açığını finanse etmek amacıyla kullanılmaktadır. Başka bir deyişle yurtiçi kamu ve özel kesim tasarruf açığı yabancı tasarruflarla karşılanmaktadır (Dornbusch-Fischer, 1990: 51-54).

Milli gelir muhasebesi özdeşliğine göre açık bir ekonomide cari işlemler hesabı (CA) her zaman toplam tasarruf (S) ile yatırım (I) arasındaki farka eşittir. Tasarruf, gelirin harcanmayan kısmı olarak tanımlanır ve cari işlemler hesabı ile uluslararası sermaye akımı (ΔB) aynı paranın iki yüzü gibidir (Boria and Disyatat, 2015: 4).

$$CA = Y - C - I = \Delta B \quad (1)$$

$$S = Y - C \quad (2)$$

$$CA = S - I = \Delta B \quad (3)$$

$S - I$ net sermaye çıkışı (veya bazen net yabancı yatırım) olarak adlandırılmakta ve yerleşiklerin yurtdışına verdikleri borç ile yabancılardan aldıkları borç arasındaki farkı ifade etmektedir. Buna göre net sermaye çıkışı negatif ise yatırım tasarrufu aşmakta ve ekonomide ilave yatırım yurtdışından borçlanarak finanse edilmekte; yani sermaye girişi yaşanmaktadır. Bu durumda ülke dünya finansal piyasalarında net borç alandır. Bu durum ülkenin ihraç ettiği mal ve hizmet ithal ettiği anlamına gelir (Mankiw, 2011: 154-156).

Gelişmekte olan ülkeler 1970'li yıllara kadar ithal ikameci politikalar izlemiş, dış finansman gereksinimini ağırlıklı olarak uluslararası resmi kuruluşların desteği ve devletten devlete yardımlarla

karşılığa çalışmışlardır. Dolayısıyla söz konusu ülkelerin en temel sorunu döviz dar boğazı ve dolayısıyla üretim sürecinde ihtiyaç duyulan malların ithalatının yapılamaması olmuştur (Celasun, 2001: 162). 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin büyüme performanslarını koruyabilmeleri için ithalata olan bağımlılıkları daha da artmıştır. Küreselleşme hareketleriyle birlikte söz konusu ülkeler dünyayla bütünleşmek ve aynı zamanda finansal piyasalar aracılığıyla kaynaklarını artırabilmek için cari işlemler bilançosunun ve sermaye hareketlerinin konvertibilitesini sağlamışlardır (Tuncer, 2001: 42).

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşu olan 1923 yılından 1930 yılına kadar geçen süreçte bağımsız bir gümrük politikasına sahip olunmamasından ötürü dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. Türkiye'de ödemeler bilançosuna ilişkin tablolar ilk defa 1926 yılında düzenlenmeye başlamış ve yalnızca ihracat ile ithalat kalemlerindeki değişimler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. İhracat ve ithalat dışındaki kalemlerde meydana gelen değişimler ayrıntılı bir şekilde gösterilmediğinden ödemeler bilançosundaki açıkların hangi kalemlerden ortaya çıktığı bilinmemektedir (Saatçioğlu, 2005: 6). 1930-1946 yılları arasında, 1938 yılı hariç, uygulanan sıkı döviz kontrolü ve alınan çeşitli tedbirler nedeniyle bilanço fazla vermiştir. 1946 yılında devalüasyon yapılmasına ve diğer uygulamalara karşın 1949 yılı dışında ödemeler bilançosu açık vermeyi sürdürmüş ve ekonominin önemli bir sorunu haline dönüşmüştür (Alkin, 1990: 229).

Türkiye'de dışa açılma sürecinin hız kazandığı 1980 yılından sonra, yıllarca yasaklanmış olan tüketim malları ithalatının serbest bırakılması dış ticaret açığı sorununun büyümesini de beraberinde getirmiştir. Bunun yanında dışa açılma süreciyle birlikte teknoloji transferi hızlanmış, Türkiye ihraç ettiği ürünlerin çeşitliliğini artırmış ve yeni pazarlara açılarak ihracat hacmini artırmıştır. Dışa açılmanın üretim ve tüketim açısından ortaya çıkardığı bu olumlu gelişmelere karşın Türkiye'de 1980 sonrası ihracat hacmi sürekli olarak ithalat hacminin gerisinde kalmıştır (Çelik vd., 2017: 250). 1984 yılında ödemeler bilançosu yeni bir standarda bağlı olarak düzenlenmeye başlamıştır. 1985 yılında turizm sektörüne yapılan yatırımlarla cari işlemler dengesine önemli katkılar yapılmış olmasına karşın, 1986 yılında petrol fiyatlarında ortaya çıkan yükseliş ve dış ticarete yaşanan sorunlar neticesinde ödemeler bilançosunda hedeflenen performans sağlanamamıştır. 1989 yılında hem döviz kuru artışının enflasyonun altında ayarlanması hem de mevduatlara uygulanan yüksek faiz oranı neticesinde Türkiye'ye giren döviz sayesinde 1989 yılında cari işlemler hesabı fazla vermiştir (Karluk, 2009: 291-292).

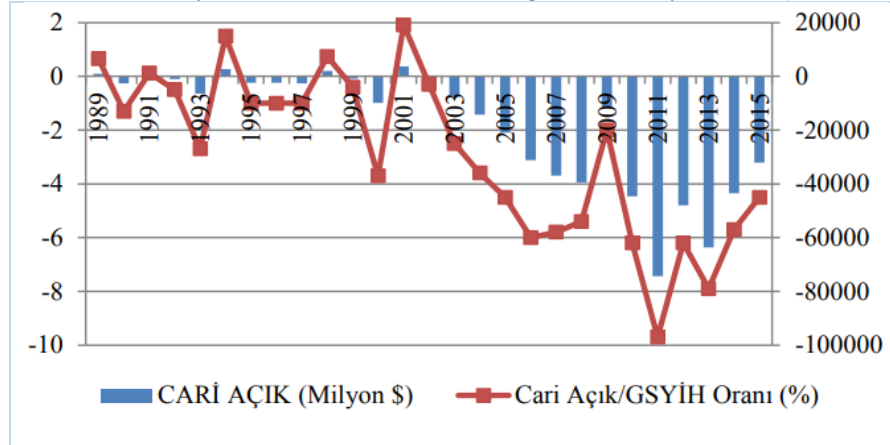
1990 ile 1991 yıllarında gelişmiş ülkelerde yaşanan resesyon, Doğu Avrupa'da ortaya çıkan yeni yapılanmalar ve Körfez Krizi gibi gelişmeler Türkiye'de uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. Körfez Krizi nedeniyle 1991 yılında azalan turizm gelirleri neticesinde yükselen dış ticaret açığı sonucu 1992 yılından itibaren Türkiye'de cari işlemler hesabı yeniden açık vermeye başlamış ve 1993 yılında rekor düzeye ulaşmıştır. 1994'te uygulanmaya başlanan 5 Nisan Kararları neticesinde reel kurlarda ortaya çıkan şok düşüşler ödemeler dengesinde belli bir ölçüde düzelmeye sağlamıştır (Eren,

1999: 93). AB ile 1996 yılında oluşturulan Gümrük Birliği'yle birlikte dış ticarete uygulanan korumacı politikaların azaltılması, ihracat pazarlarında ortaya çıkan durgunluk ve iç talebin canlılığını koruması ithalatın artışını hızlandırmış, dış ticaret dengesi bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Ayrıca TCMB 1996 yılından itibaren bavul ticareti tahminlerini kapsayacak biçimde ödemeler bilançosu istatistiklerini açıklamaya başlamıştır. İthalat artış hızının 1997 yılında yavaşlamasına karşın bavul ticaretinin beklenenden daha düşük düzeyde gerçekleşmesi dış ticaret açığında artış neden olmuştur. Söz konusu açık büyük ölçüde görünmeyen kalemlerden elde edilen gelirlerle, cari işlemler açığı ise sermaye girişiyle finanse edilmeye çalışılmıştır (Parasız, 1996: 422).

Türkiye'de Güçlü Ekonomiye Geçiş programının uygulanmaya başlandığı 2001 yılı ve sonraki dönemde cari işlemler açığı sürekli artmış göstermiştir. 2000-2017 yılları arasında cari açığın düşüş gösterdiği tek yıl 2008 Küresel Krizi'nin yaşandığı yıl olmuştur. Türkiye'nin cari işlemler açığının artış trendi, bu açığın tehlikeli boyutlara ulaşip ulaşmadığının ve sürdürülebilirliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır (Yayar ve Demir, 2014: 129).

Cari açığın GSYH içindeki payı bir ülkenin ekonomik krize gidip gitmediğinin de önemli bir parametresi olarak kabul edilmektedir. Cari açığın GSYH'ye oranının kimi iktisatçılara göre %4 (Dornbusch ve Fisher, 1990), kimi iktisatçılara göre %5 (Freund ve Warnock, 2005: 9), kimi iktisatçılara göreyse %6 (Edwards, 2005: 1) düzeyini aşması riskli olarak değerlendirilmekte ve bir kriz sinyali olarak algılanmaktadır. Burada bazı iktisatçıların (Edwards, 2001; Uygur, 2004) ülkenin salt cari açık/GSYH oranının büyüklüğüne bakılarak kriz olasılığından bahsetmenin eksik kalacağını ifade ettiklerini belirtmek gerekir. Bu yaklaşıma göre söz konusu oranın yanı sıra döviz kuru politikası, dış borç miktarı, borcun bileşimi ve vadesi gibi unsurların da göz önüne alınması gerekmektedir. Bazı iktisatçılar ise (Corden, 1994) açığın kamu kesiminden ziyade özel sektör kaynaklı olması halinde, kaynakların etkin kullanılacağı varsayımından hareketle, endişelenilmemesi gerektiğini ileri sürmektedirler.

Grafik 1. Türkiye'de Cari Açık ve Cari Açığın GSYİH'ya Oranı (1989-2015)

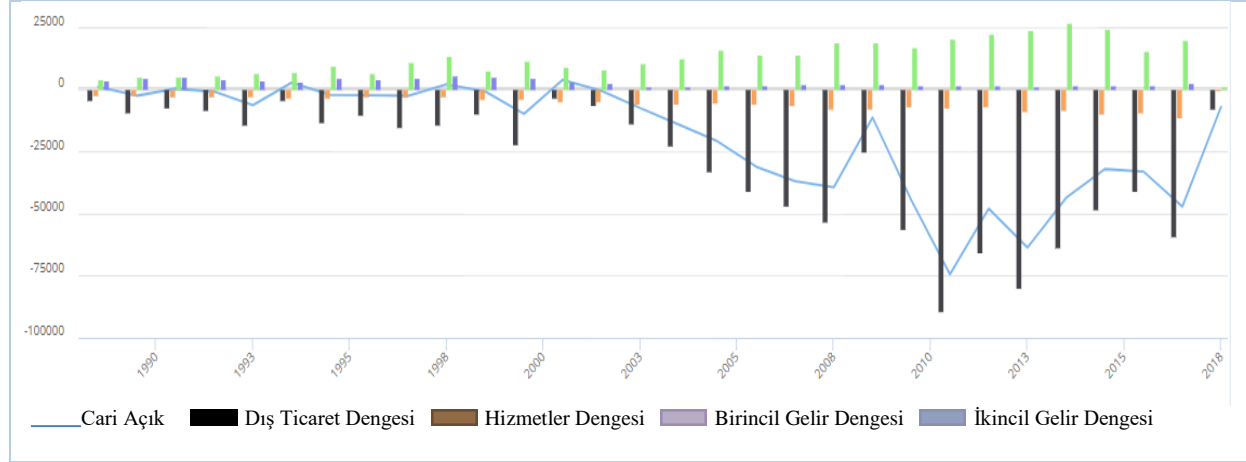

Kaynak: Keskin, 2017: 92.

Türkiye'nin 1989-2015 yılları arasında cari açığın seyri mutlak rakamlarla ve cari açığın GSYH'ye oranı şeklinde Grafik 1'de gösterilmektedir. Grafik 1'e göre cari açık 2003 yılı sonrasında hızla artmaktadır. Bu durumu Türkiye'nin hızlı büyüme politikasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Bu bağlamda 2000'li yıllarda petrol fiyatlarında ortaya çıkan sürekli artışlar cari açığa meydana gelen artışta rol oynamıştır. Kriz ve devalüasyon yılları olan 1994, 1998 ve 2001'de cari işlemler hesabı fazla verirken, 2008 Küresel Finans Krizi'nin ardından petrol fiyatlarının sert bir biçimde düşüşü cari açığa ciddi bir azalma yaşanmasını sağlamıştır. Petrol fiyatlarının 2009 ve 2010 yıllarında tekrar yükselmesi cari açığı artırırken, 2014 yılında petrol fiyatlarında ortaya çıkan sert düşüşle cari açık büyük oranda düşmüştür. Diğer taraftan 2013 yılından itibaren döviz kurlarında ortaya çıkan artışlar ve dünya ekonomisinde meydana gelen daralmayla birlikte Türkiye'de cari açığın azaldığı görülmektedir. Ancak burada 2016 yılının sonunda Rusya'nın da katıldığı OPEC'in üretim sınırlama anlaşmasının önümüzdeki dönemde petrol fiyatlarını daha da artıracak olması cari açığa da artış beklentisi ortaya çıkardığını hatırlatmak gerekir.

Cari açık, söz konusu açık düzeyinde borçlanılması anlamına geldiğinden cari açığın kaynağının tespiti önemlidir. Bu nedenle cari açığa sebep olan ödemeler dengesinin cari işlemler hesabının alt kalemlerinin izlenmesi gerekmektedir. Cari işlemler hesabı dört alt kalemden oluşmaktadır. Bu alt kalemlerden en önemlisi ihracat ve ithalatı kapsayan ve dış ticaret dengesi olarak bilinen mal dengesidir. Cari işlemler hesabının ikinci alt kalemi hizmetler ticaretini kapsayan hizmet dengesidir. Üçüncü alt kalem, gelirleri kapsayan gelir dengesidir. Dördüncü alt kalem ise karşılıksız transferleri kapsayan cari transferler kalemidir.

Türkiye'de 1989-2018 yılları arasında mal ve gelir dengesi sürekli negatif değerler olarak cari açığı artırıcı etki yapmıştır. Buna karşılık aynı dönemde hizmet dengesi ve cari transferler sürekli pozitif değerler olarak cari açığı düşürücü etki yapmıştır. Grafik 2'de Türkiye'de 1989-2018 yılları arasında cari işlemler hesabının dört kaleminin cari açığa etkileri görülmektedir. Grafik 2 incelendiğinde cari açığa en büyük olumsuz etkiyi mal dengesinin, en büyük olumlu katkıyı ise hizmet dengesinin yaptığı görülmektedir.

Grafik 2. Cari İşlemler Alt Kalemlerinin Cari Açığa Etkileri (Milyon \$): 1989-2018

Kaynak: TCMB (evds.tcmb.gov.tr, 2018)

2. TÜRKİYE’DE TURİZM SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Turizm faaliyetleri, bireylerin ikamet ettikleri çevre dışında gerçekleşen, iş ya da eğlence amaçlı ve bir yılı aşmayan tüm seyahat ve konaklama faaliyetleri biçiminde tanımlanmaktadır (Chuck, 1997: 138). Bünyesinde konaklama, ulaştırma, pazarlama, perakende satış mağazaları, yiyecek-içecek faaliyetleri ve birtakım animasyon etkinlikleri gibi birbirinden farklı etkinlikleri barındıran turizm koruyucu, sürükleyici ve uyarıcı bir sektör olma niteliği taşımaktadır. Turizm endüstrisinin gelişmesinde nüfus artışı, teknolojik gelişme, yaşam süresinin artması, kentleşme, sosyal güvenlik, seyahat özgürlüğü ve ücretli tatil gibi faktörler dinamik bir rol oynamaktadır. Ayrıca turizm sektörü pekçok ülkedeki ticaret, ulaşım, konaklama, inşaat, yiyecek-içecek ve diğer hizmet sektörleriyle beraber doğrudan veya dolaylı olarak yayılma etkisi göstermektedir (Proença ve Soukiazı, 2008: 749). Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından altyapının ve turizmle ilintili yan sektörlerin geliştirilmesi, yabancı sermaye yatırımlarının teşviki, teknoloji transferi sağlanması ve benzeri birçok avantajı bulunmaktadır (Yarcan, 1996: 31).

Türkiye’de turizm sektörünün tarihsel gelişimini 1923-1963 Planlı Dönem öncesi, 1963-1983 Planlı Dönem ve 1983 yılından günümüze Liberalizasyon Dönemi olmak üzere üç dönemde ele almak mümkündür. 1923-1963 yılları arasında turizm sektörüyle ilgili gelişmeler son derece sınırlı olsa da bu dönemde yerli ve yabancı yatırımcılar için bazı teşvikleri ve vergi indirimlerini içeren “Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu” 1953 yılında uygulamaya konulmuştur. Ayrıca 1955 yılında Turizm Bankası kurulmuştur. 1963-1983 yılları arasında kapsayan Planlı Dönem’de turizmin gelişimini sağlamak üzere çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Etkin bir yönetim aracı olarak da 1972 yılında Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) kurulmuştur (Şen ve Şit, 2015: 32).

Türkiye’de turizm sektörünün gelişimi 1980’li yıllarla birlikte ivme kazanmıştır. 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı “Turizmi Teşvik Kanunu” ile daha liberal bir dönemi başlatan en önemli

yasal düzenlemelerden biri yapılmıştır. Söz konusu kanun ile yatırımlar öncelikli olarak turizm alanlarına yönlendirilerek kıt kaynaklardan daha etkin bir şekilde yararlanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca temel planlama ve koordinasyon işlevlerinden sorumlu olan Turizm Bakanlığı kamu arazilerinin tahsisine ilişkin işlemleri kolaylaştıran, turizm faaliyetlerinin çeşitlenmesini sağlayan bir kuruluş olarak faaliyetlerini sürdürmüştür (Şen ve Şit, 2015: 32). 1983 yılı Türkiye’de özelleştirmelerin başladığı ve devletin üst yapı yatırımlarından çekildiği, özel sektörün ekonomide ağırlığının arttığı bir yapıya dönüşmeye başladığı yıl olmuştur. Bu dönemde başta TÜRSAB olmak üzere, Turizmi Geliştirme Vakfı (TUGEV), Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB), Turizm Yatırımcıları Derneği (TYD) gibi sivil kuruluşlar turizm sektörünün temsilcileri konumuna gelmişlerdir (DPT, 2006).

1985 yılından itibaren Türkiye’nin turizm sektöründen elde ettiği gelirler artış trendine girmiştir. 1990’lı yıllarda Türkiye uluslararası bir turizm merkezi olmayı başarmıştır. Buna karşılık 1997 yılında meydana gelen Asya ve Rusya krizleri sonrasında Türkiye’nin turizm gelirlerinde reel olarak bir azalma meydana gelmişse de (www.tuik.gov.tr) 2000’li yıllarda dünya turizm sektöründe turizm gelirleri ve turist varışları sıralamasında ilk on ülke arasına girmiştir (UNWTO, 2011: 6). Türkiye 2008 yılında 22 milyar dolar ile dünyada en fazla turizm geliri sağlayan 9. ülke olmayı başarmıştır (UNWTO, 2010: 6). 2011 yılında ise turizm gelirleri bir önceki yıla göre %10,6 yükselerek 23 milyar dolara ulaşmış, turizm sektörü “altın yılı”nı yaşamıştır (Çoban ve Özcan, 2013: 245).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2013 yılının Şubat ayında turizm istatistikleri metodolojisinde güncelleme yaparak 2001-2012 yılları için turizm gelirlerini revize etmiştir. Bu kapsamda, daha evvel ulaştırma hizmeti olarak dış denge hesaplarında yer alan ve yerli firmalar tarafından taşınan ziyaretçilerin uluslararası ulaşım harcamaları, marinalarda ziyaretçilerin yapmış oldukları harcamaları kapsayan marina hizmet bedelleri ve ziyaretçilerin ülkemizde yapmış oldukları GSM dolaşım harcamaları turizm gelirinе dahil edilmiştir. Yapılan değişiklikler sonrası daha evvel 23 milyar 440 milyon dolar olarak açıklanan 2012 yılı turizm geliri 29 milyar 351 milyon dolar olarak revize edilmiştir. 2015 yılında ise artan terör olayları, iç karışıklık ve Rusya ile yaşanan uçak krizi gibi nedenlerden ötürü gerek ülkeye gelen turist sayısında gerekse ülkeye giren döviz miktarında büyük bir azalma yaşanmıştır. 2015 yılında turizm gelirleri 2014 yılına göre %8,3 oranında düşmüştür (www.tuik.gov.tr).

Tablo 1. En Çok Turist Çeken Ülkeler ve Bu Ülkelerin Turizm Gelirleri (2012-2016)

Ülkeler	En Çok Turist Çeken Ülkeler Sıralaması					Uluslararası Turizm Geliri (Milyon \$)				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Fransa	1	1	1	1	1	53,6	56,7	58,1	44,9	42,5
ABD	2	2	2	2	2	126,2	172,9	191,9	205,4	205,9
İspanya	3	3	3	3	3	56,3	62,6	65,1	56,5	60,3
Çin	4	4	4	4	4	50,0	51,7	44,0	45,0	44,4

İtalya	5	5	5	5	5	41,2	43,9	45,9	39,4	40,2
Almanya	7	7	7	7	6	38,1	41,3	43,3	36,9	37,4
İngiltere	8	8	8	6	7	36,2	41,0	46,5	45,5	39,6
Meksika	14	10	9	8	8	12,7	13,9	16,2	17,7	19,6
Tayland	10	11	12	9	9	38,8	41,8	38,4	44,9	49,9
Rusya	9	9	10	11	10	10,7	12,0	11,7	8,4	7,8
Yunanistan	15	15	15	15	11	13,4	16,1	17,8	15,7	14,6
Avusturya	12	14	14	12	12	18,9	20,2	20,8	18,2	19,3
Malezya	11	12	13	14	13	20,2	21,5	22,6	17,6	18,1
Hong Kong (Çin)	13	13	11	13	14	33,1	38,9	38,4	36,1	32,9
Türkiye	6	6	6	10	15	25,3	28	29,5	26,6	18,7

Kaynak: UNTWO Tourism Highlights 2015, 2016 ve 2017 raporlarında yer alan verilerden hareketle hazırlanmıştır.

Tablo 1’de 2012-2016 yılları arasında en çok turist çeken ülkeler ve bu ülkelerin elde ettikleri turizm gelirleri gösterilmektedir. Tablo 1 incelendiğinde 2012-2016 yılları arasında dünyada en çok turist çeken ilk beş ülkenin sırasıyla Fransa, ABD, İspanya, Çin ve İtalya olduğu görülmektedir. Türkiye 2012, 2013 ve 2014 yıllarında dünyada en çok turist çeken 6. ülke konumunda iken; 2015 yılında 10. sıraya, 2016 yılında ise 15. sıraya gerilemiştir. Türkiye’nin turizm gelirlerinin ise 2014 yılında 29,5 milyon dolara ulaştığı ancak bu gelirin 2015 yılında 26,5’ye 2016 yılında ise 18,7’ye gerilediği görülmektedir. Rusya ile yaşanan uçak krizi, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve yurtdışında yaşanan güvenlik problemleri 2015 ve 2016 yıllarında turizm gelirlerinde üst üste yaşanan önemli ölçüdeki düşüşte etkili olan gelişmelerdir. Bu durum turizm sektörünün siyasi, ekonomik ve güvenlik gibi faktörlerden önemli ölçüde etkilenen hassas bir yapıda olduğunun göstergesidir.

Grafik 3. Türkiye’ye Gelen Yabancı Turist Sayısı (Milyon): 2007-2016

Kaynak: TÜİK’ten elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

Grafik 3, 2007-2016 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısını göstermektedir. Buna göre Türkiye'nin ziyaretçi sayısı 2007-2014 yılları arasında düzenli olarak artarken, 2014 yılından sonra azalan bir trend izlemiştir. 2014 yılında 36.8 milyon olan Türkiye'yi gelen yabancı turist sayısı 2015 yılında 36.2 milyona düşmüştür. Bu rakamın 2016 yılında %30'luk düşüşle 25.4'e gerilediği dikkat çekmektedir.

Tablo 2. Milliyetine Göre Ziyaretçi Sayısının En Çok Düştüğü İlk 5 Ülke

Ülke	2015	2016	Değişim Oranı %
Rusya	3.649.003	866.256	-76.26
Irak	1.094.144	420.831	-61.54
İngiltere	2.512.139	1.711.481	-31.87
Almanya	5.580.792	3.890.074	-30.30
Hollanda	1.232.487	906.336	-26.46

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır.

Tablo 2, 2015-2016 yılları arasında milliyetlerine göre Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turist sayısında en büyük düşüşün yaşandığı ilk beş ülkeyi ve bu ülkelerden gelen ziyaretçi sayısını göstermektedir. Tablo incelendiğinde 2016 yılında Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısında en büyük düşüşün yaşandığı ülkenin Rusya olduğu görülmektedir. Rusya'dan gelen yabancı turist sayısı %76, Irak'tan gelen yabancı turist sayısı %61, İngiltere'den gelen yabancı turist sayısı ise %31 gibi yüksek oranlarda azalmıştır. Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısındaki azalmanın nedeni uçak düşürme krizinin ardından iki ülke arasında başlayan gerilim sonrası Rus tur operatörlerinin daha önceki rezervasyonları iptal ederek Türkiye satışlarını durdurma kararı almış olmalarıdır. Diğer taraftan AB ülkeleriyle yaşanan siyasal sorunlar, artan terör olayları ve ekonomik durgunluk da Avrupa ülkelerinden gelen turist sayısının düşmesine neden olmuştur.

3. TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE TURİZM GELİRLERİ İLİŞKİSİ

Uluslararası turizm, cari işlemler hesabının uluslararası hizmetler alt başlığı altında yer alan önemli bir kalemidir. Bu açıdan turizm sektörüne ait gelirler ödemeler bilançosu açığı olan ülkeler için oldukça önemli bir döviz kaynağıdır (Olalı ve Timur, 1986: 39). Diğer taraftan, yurt dışına çıkan yerleşiklerin turizm faaliyetleri nedeniyle ülkeden döviz çıkması, ithal mal kullanımı, yabancı yatırımcıların kar transferi ve yabancı çalışan maliyetleri ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır (Özkök, 2008: 58). Turizmden sağlanan döviz girdilerinin turizm sebebiyle oluşan

döviz çıkışlarından fazla olduğu durumda ödemeler dengesinde pozitif yönlü bir değişim meydana gelmektedir.

Günümüzde uluslararası turizmin hacmi, turizmin ödemeler bilançosuna etkilerini de önemli bir noktaya taşımıştır. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin ödemeler bilançosunda turizmin yeri ve bazı ülkelerin bu alanda sergiledikleri performanslar, turizm sektörünü gelir sağlayıcı sektörler içinde önemli bir konuma taşımıştır (Toskay, 1989: 56).

Bir ülkede turizm sektörünün gelişmesi yabancı sermaye yatırımları yoluyla ülkeye sermaye girişi sağlamakta, bu durum ödemeler bilançosu dengesi üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkarmaktadır. Ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasında turizme başvurulmasının nedenlerini üç temel açıdan ele almak mümkündür. Birincisi, turizm sektörü büyük altyapı yatırımları gerektirmeyen, emek yoğun bir sektördür. Dolayısıyla etkili tanıtımlar, fiyat indirimleri, vergi ve ulaşım noktasında sağlanacak kolaylıklar yoluyla ülkeye turist çekilebilmesi mümkündür. İkincisi, turizmin bir hizmet sektörü olması sebebiyle üretildiği yerde tüketiminin gerekmesi doğrudan ülkeye döviz girişi sağlamaktadır. Üçüncüsü, ürün çeşitlendirme olanaklarının yüksek olmasıdır (Özkök, 2008: 57-59). Önemli turizm varlıklarına sahip olan Türkiye’de döviz gereksinimini karşılamak adına 1980’li yıllarda turizmi teşvik edecek yasal düzenlemeler yapılmış ve sektöre ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda turizm politikalarının ana hedeflerinden biri turizm gelirleri aracılığıyla ödemeler dengesine olumlu katkı sağlamak olmuştur (Erdoğan, 1996: 224).

1984 yılından günümüze turizmin cari işlemler hesabındaki seyrini gösteren Tablo 3 incelendiğinde 1988-2001 yılları arası hariç Türkiye ekonomisinin sürekli olarak cari açık verdiği görülmektedir. 1984 yılında 1.4 milyar \$ olan cari açık, 1990 yılında 2.6 milyar \$’a, 2000 yılında 9,9 milyar \$’a, 2017 yılında ise 47 milyar \$’a yükselmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde cari işlemler hesabının alt kalemleri içerisinde en etkili kalemin dış ticaret dengesi olduğu görülmektedir. Türkiye’de özellikle 2000’li yıllarla birlikte cari açığın artmasının en önemli nedeni dış ticaret açıklarının giderek yükselmesidir. Dış ticaret dengesinin sürekli açık vermesine karşın hizmetler kalemi ve cari transferler kalemi ise sürekli fazla vermektedir. Hizmetler dengesinin en önemli kalemi olan net turizm gelirleri ise artan bir şekilde fazla vermektedir. Net turizm gelirleri 1984 yılından itibaren hizmetler dengesinin en büyük kalemi olmuş ve özellikle 2003-2010 yılları arasında net turizm gelirleri hizmetler dengesi fazlasının üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak 2010 yılından sonra turizm gelirleri hizmetler dengesi fazlasını aşamamıştır. 1984 yılında 271 milyon \$ fazla veren turizm dengesi, 1990 yılında 2,7 milyar \$, 2000 yılında 5,9 milyar \$, 2014 yılında ise 24 milyar \$ ile bu zamana kadarki en üst seviyesine ulaşmıştır. Tablo 3 incelendiğinde Türkiye’de net turizm gelirlerinin 2014 yılından itibaren düzenli olarak azaldığı da dikkat çekmektedir.

Tablo 3. Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabı ve Turizm (1984-2018) (Milyon ABD \$)

Yıllar	I. Cari İşlemler Hesabı	A. Dış Ticaret Dengesi	B. Hizmetler Dengesi	B.1. Taşımacılık	B.2. Turizm	B.3. İnşaat	B.4. Diğer Hizm.	C. Gelir Dengesi	D. Cari Transferler
1984	-1,439.00	-2,910.00	986.00	220.00	271.00	63.00	531.00	-1,503.00	1,988.00
1985	-1,013.00	-2,976.00	1,600.00	176.00	770.00	246.00	488.00	-1,553.00	1,916.00
1986	-1,465.00	-3,018.00	1,590.00	12.00	637.00	301.00	766.00	-1,877.00	1,840.00
1987	-806.00	-3,206.00	2,162.00	98.00	1,028.00	293.00	871.00	-2,085.00	2,323.00
1988	1,596.00	-1,813.00	3,833.00	264.00	1,997.00	476.00	1,221.00	-2,513.00	2,089.00
1989	938.00	-4,190.00	4,028.00	299.00	1,992.00	582.00	1,289.00	-2,327.00	3,427.00
1990	-2,625.00	-9,448.00	4,966.00	20.00	2,705.00	741.00	1,643.00	-2,508.00	4,365.00
1991	250.00	-7,290.00	5,164.00	235.00	2,062.00	713.00	2,232.00	-2,663.00	5,039.00
1992	-974.00	-8,076.00	5,807.00	170.00	2,863.00	936.00	1,362.00	-2,625.00	3,920.00
1993	-6,433.00	-14,081.00	6,740.00	47.00	3,025.00	1,142.00	1,532.00	-2,744.00	3,652.00
1994	2,631.00	-4,167.00	7,052.00	270.00	3,455.00	1,254.00	1,903.00	-3,264.00	3,010.00
1995	-2,339.00	-13,152.00	9,620.00	302.00	4,046.00	1,857.00	3,181.00	-3,205.00	4,398.00
1996	-2,437.00	-10,264.00	6,657.00	15.00	4,385.00	1,941.00	1,796.00	-2,927.00	4,097.00
1997	-2,638.00	-15,048.00	10,912.00	323.00	5,286.00	2,285.00	4,314.00	-3,013.00	4,511.00
1998	2,000.00	-13,927.00	13,407.00	755.00	5,423.00	2,311.00	5,451.00	-2,985.00	5,505.00
1999	-925.00	-9,667.00	7,398.00	799.00	3,732.00	1,095.00	3,268.00	-3,537.00	4,881.00
2000	-9,920.00	-21,959.00	11,277.00	492.00	5,923.00	968.00	3,982.00	-4,002.00	4,764.00
2001	3,760.00	-3,282.00	9,055.00	833.00	6,352.00	654.00	1,614.00	-5,000.00	2,987.00
2002	-626.00	-6,404.00	7,899.00	861.00	6,599.00	832.00	-54.00	-4,554.00	2,433.00
2003	-7,554.00	-13,411.00	10,394.00	-523.00	11,051.00	682.00	-104.00	-5,557.00	1,020.00
2004	-14,198.00	-22,438.00	12,732.00	-1,143.00	13,597.00	724.00	-169.00	-5,609.00	1,117.00
2005	-20,980.00	-32,936.00	15,872.00	-70.00	16,087.00	874.00	-344.00	-5,370.00	1,454.00
2006	-31,168.00	-40,894.00	13,897.00	294.00	14,468.00	879.00	-598.00	-5,985.00	1,814.00
2007	-36,949.00	-46,831.00	14,089.00	-431.00	15,781.00	759.00	-839.00	-6,278.00	2,071.00
2008	-39,425.00	-52,917.00	18,908.00	246.00	19,541.00	974.00	-1,146.00	-7,602.00	2,186.00
2009	-11,358.00	-24,762.00	18,728.00	1,838.00	18,405.00	1,090.00	-1,369.00	-7,657.00	2,333.00
2010	-44,616.00	-56,325.00	16,749.00	1,340.00	17,391.00	859.00	-1,428.00	-6,515.00	1,475.00
2011	-74,402.00	-89,160.00	20,288.00	2,401.00	20,171.00	838.00	-1,529.00	-7,249.00	1,719.00
2012	-47,963.00	-65,367.00	22,541.00	3,699.00	21,251.00	1,029.00	-1,724.00	-6,588.00	1,451.00
2013	-63,642.00	-79,917.00	23,618.00	3,959.00	23,180.00	675.00	-2,158.00	-8,620.00	1,277.00
2014	-43,644.00	-63,593.00	26,675.00	5,460.00	24,480.00	1,084.00	-2,017.00	-8,239.00	1,513.00
2015	-32,109.00	-48,128.00	24,228.00	6,182.00	21,248.00	375.00	-1,513.00	-9,651.00	1,442.00
2016	-33,137.00	-40,892.00	15,263.00	5,033.00	13,960.00	512.00	-1,718.00	-9,181.00	1,673.00
2017	-47,170.00	-58,844.00	20,106.00	5,545.00	17,655.00	440.00	-1,622.00	-11,070.00	2,638.00

Kaynak: TCMB'den elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır.

Türkiye'nin en önemli yapısal sorunlarından biri olan cari açığın ve cari açığa neden olan dış ticaret açığının azaltılmasında turizm gelirlerinin katkısı büyüktür (Uğuz, 2014: 18-19). Tablo 4, 1996-2017 yılları arasında Türkiye'de dış ticaret açığı, turizm gelirleri ve turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama payını göstermektedir. Dış ticaret açığının 1996-2017 yılları arasındaki seyri incelendiğinde söz konusu açığın en düşük düzeye 2001 yılında ulaştığı ancak kalan yıllarda genel olarak artan bir seyir izlediği görülmektedir. Dış ticaret açığının 2001 yılında en düşük düzeye inmesinin nedeni Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleridir. Özellikle finans sektörünü etkileyen krizlerin ardından ithalatta yaşanan düşüş ve ihracattaki artış Türkiye'nin dış ticaret açığının bir miktar azalmasına neden olmuştur.

Turizm gelirleri incelendiğinde 1990'lı yılların sonundan itibaren artan talep doğrultusunda giderek yaygınlaşan “herşey dahil” sisteminin ve Kalkınma Planları dahilindeki politikaların uygulanmasıyla birlikte Türkiye’de turizm gelirlerinin genel olarak artış trendi izlediği görülmektedir. 1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya ve 1998 yılında yaşanan Rusya mali krizleri ile Türkiye’de 1999 yılında meydana gelen deprem nedeniyle söz konusu yıllarda turizm gelirleri azalmıştır. 2003 yılında başlayan II. Körfez Krizi’nin etkisiyle turist sayısında azalma olmasına karşın, yurt dışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Türkiye’ye yaptıkları seyahatlere ilişkin harcamaların da turizm gelirlerine dahil edilmesiyle birlikte turizm gelirlerindeki artış devam etmiştir. 2006 yılında kuş gribi, İsrail-Lübnan Savaşı gibi Türkiye’yi etkileyen ulusal ve uluslararası olumsuzluklar nedeniyle turizm gelirleri azalmıştır.

Tablo 4’te dış ticaret açığını kapamada turizm gelirlerinin payı incelendiğinde Türkiye’de 2015-2017 yılları arasında turizmin dış ticaret açığını kapama payının azaldığı görülmektedir. 2015 yılında turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapama payı % 49,73 iken, bu oran 2016 yılında %39,48’e, 2017 yılında ise %34,25’e gerilemiştir.

Tablo 4. Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarını Kapama Payı (1996-2017)

Yıl	Dış Ticaret Açığı (DTA) \$ (bin \$)	Turizm Geliri (bin \$)	Turizm Gelirinin DTA Kapama Payı (%)
1996	20.402.178	7.970.722	39,07
1997	22.297.649	9.233.503	41,41
1998	18.947.440	8.878.840	46,86
1999	14.084.047	7.069.293	50,19
2000	26.727.914	9.990.841	37,38
2001	10.064.867	13.450.127	133,63
2002	15.494.708	15.214.514	98,19
2003	22.086.856	16.302.053	73,81
2004	34.372.613	20.262.640	58,95
2005	43.297.743	24.124.501	55,72
2006	54.041.498	23.148.669	42,83
2007	62.790.965	27.214.988	43,34
2008	69.936.378	30.979.979	44,30
2009	38.785.809	32.006.149	82,52
2010	71.661.113	33.027.943	46,09
2011	105.934.807	36.151.328	34,13
2012	84.066.659	36.776.645	43,75
2013	99.858.613	32.308.991	32,35
2014	84.508.918	34.305.903	40,59
2015	63.268.398	31.464.777	49,73
2016	55.995.686	22.107.440	39,48
2017	76.736.291	26.283.656	34,25

Kaynak: https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/dis-ticaret-aciklarini-kapatmada-payi_916.html, (erişim tarihi:08.03.2018).

Tablo 5'te 1980-2106 yılları arasında Türkiye'de ihracat gelirleri, turizm gelirleri ve turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı gösterilmektedir. Tablo 5 incelendiğinde Türkiye'de 1980 yılından günümüze ihracat gelirlerinin genel olarak artış trendinde olduğu görülmektedir. Buna karşın Türkiye'de 2013 yılında ulaştığı yaklaşık 157 milyon dolarlık en yüksek düzeyden sonra ihracat gelirleri azalmaya başlamıştır. Benzer şekilde genel olarak artış trendi izleyen turizm gelirleri de 2013 yılından sonra düzenli olarak azalmıştır. Turizm gelirlerinin ihracat gelirleri oranına bakıldığında ise belirli bir sistematik yapıda hareket etmediği, 2010-2015 yılları arasında yaklaşık %20 düzeyinde olan bu oranın 2016 yılında %15.5'e düştüğü görülmektedir.

Tablo 5. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (1980-2016)

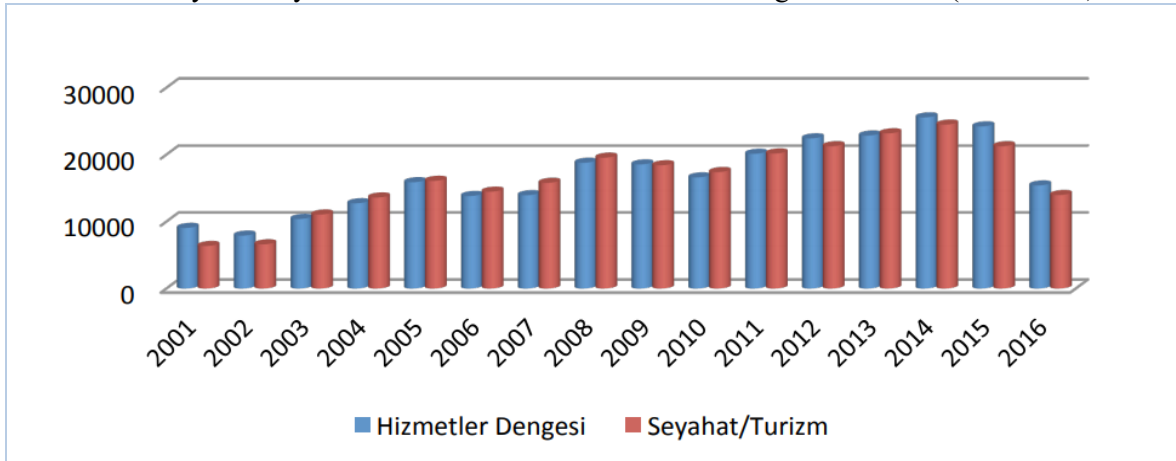
Yıllar	İhracat (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (%)
1980	2.910.1	326.7	11.2
1981	4.702.9	381.3	8.1
1982	5.746.0	370.3	6.4
1983	5.727.8	411.1	7.2
1984	7.133.6	840.0	11.8
1985	7.958.0	1.482.0	18.6
1986	7.456.7	1.215.0	16.3
1987	10.190.0	1.721.1	16.9
1988	11.662.0	2.355.3	20.2
1989	11.624.7	2.556.5	22.0
1990	12.959.3	3.225.0	24.9
1991	13.593.5	2.654.0	19.5
1992	14.714.6	3.639.0	24.7
1993	15.345.1	3.959.0	25.8
1994	18.105.9	4.321.0	23.9
1995	21.637.0	4.957.0	22.9
1996	23.225.5	5.962.1	25.7
1997	26.261.1	8.088.5	30.8
1998	26.974.0	7.808.9	28.9
1999	26.587.2	5.203.0	19.6
2000	27.774.9	7.636.0	27.5
2001	31.334.2	10.450.7	33.4
2002	36.059.1	12.420.5	34.4
2003	47.252.8	13.854.9	28.2
2004	63.167.0	17.076.6	25.2
2005	73.476.4	20.322.1	24.7
2006	85.534.7	18.594.0	19.7
2007	107.271.8	20.942.5	17.3
2008	132.027.2	25.415.1	16.6
2009	102.142.6	25.064.5	20.8
2010	113.883.2	24.931.0	18.3
2011	134.906.9	28.115.7	20.8

2012	152.478.5	29.351.4	19.2
2013	157.610.2	34.305.9	21.3
2014	151.802.6	32.309.0	21.8
2015	143.934.9	31.464.8	21.9
2016	142.606,2	22.107,4	15.5

Kaynak: TÜRSAB ve TÜİK.

Grafik 4, Türkiye’de seyahat/turizm sektörünün 2001-2016 yılları arasında hizmetler dengesine yaptığı katkıyı göstermektedir. Grafik 4 incelendiğinde 2001-2016 yılları arasında seyahat/turizm sektörünün Türkiye’de hizmetler dengesine yapmış olduğu pozitif katkı açıkça görülmektedir. Turizm sektörü 2003-2008 yılları arasındaki tüm yıllarda ve 2010, 2011 ile 2013 yıllarında hizmetler dengesi değerinden daha büyük bir değer ortaya çıkarmıştır. Turizm sektörünün sergilemiş olduğu bu performans sektörün hizmet sektörü içerisindeki lider konumunun göstergesidir.

Grafik 4. Türkiye’de Seyahat/Turizm Sektörünün Hizmetler Dengesine Katkısı (2001-2016)

Kaynak: Kuşat, 2017: 117.

SONUÇ

Türkiye’de 1980 sonrası benimsenen serbest dış ticaret politikasıyla birlikte dış ticaret hacminde ciddi bir artış meydana gelmiştir. Ancak Türkiye ekonomisinin enerji ve ara mallarında ithalata bağımlı olması ithalat giderlerinin artmasına, dolayısıyla dış ticaret açığından kaynaklanan kronik bir cari açık sorununa yol açmıştır. Uygulanmaya başlanan dışa açılma politikaları, turizm sektörünün geliştirilmesine yönelik çıkarılan kanunlar ve yapılan düzenlemelerle turizm sektörünün gelişimi gerçekleşmiştir. 1980’lerin sonunda turizm gelirleri hızla artmış ve cari açığı karşılamada önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır.

Mevcut verilerin ışığında, cari işlemler dengesi içinde yer alan uluslararası hizmetler hesabının en önemli kalemi olan dış turizmin mal dengesi hesabında ortaya çıkan açıkları dengelemede etkili

olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel varlıklarını değerlendirmeli, sektörün geliştirilmesi ve söz konusu etkinin sürdürülebilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye’de turizm gelirlerinin cari açığı azaltabilme gücünü arttırmak için turizm gelirlerinin turizm giderlerinden çok daha hızlı yükselmesi gerekmektedir. Ancak turizm gelirlerini artırma amacının ulusal ve uluslararası krizlerden etkilenmeyecek sağlam bir zemine oturtulması ve sürdürülebilir olmasının sağlanması önemlidir. Kriz dönemlerinin turizm üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için uygulanan fiyat indirimleri, kriz sonrasında fiyat artışını kolayca mümkün kılmadığı için uzun vadede sektörü sıkıntıya sokabilmektedir. Bu bağlamda turizm sektöründe rekabetin fiyat düşürme politikasından ziyade hizmet kalitesinin artırılması yoluyla sürdürülmesi önemlidir.

Turizm gelirlerini artırabilmek için dünyada en çok turizm harcaması yapan ülkelerden Türkiye’ye turist çekebilmenin yolları aranmalıdır. Almanya, İngiltere ve Rusya dışında dünyada en çok turizm harcaması yapan ülkelerden Türkiye’ye gelen turist sayısı son derece düşüktür. ABD, Çin, İtalya, Fransa, Japonya, Güney Kore ve Kanada gibi yüksek düzeyde turizm harcamasına sahip ülkelerden Türkiye’ye yönelik turizm talebinin artırılmasına önem verilmelidir. Diğer taraftan turistik seyahatler açısından güvenliğin son derece önemli bir koşul olduğu düşünüldüğünde turist girişlerinin artırılması için Türkiye’nin hem yurt içinde hem de bulunduğu bölgede barış ortamının sağlanmasında güçlü ve aktif bir rol alması gerekmektedir.

Turizm gelirlerinin artırılabilmesinde göz önüne alınması gereken bir diğer husus da dünyada yaşanan gelişmelere uygun bir şekilde sektörün yönlendirilebilmesidir. Son yıllarda küresel ölçekte daha fazla dikkat çeken iklim değişikliği sorunu nedeniyle turizm bölgelerinin yer değiştirmesi öngörülmektedir. Söz konusu gelişmeler göz önüne alındığında gerek talebin artırılabilmesi gerekse sektörün çeşitlendirilebilmesi adına yeni turizm alanlarının oluşturulması gerekecektir. Bu bağlamda yeni turistik alanların çevreyle uyumlu ve planlı bir şekilde alt ve üst yapı yatırımlarıyla oluşturulması sağlanmalıdır.

Son olarak kültür turizmi, etnik turizm, sağlık turizmi ve kongre turizmi gibi gün geçtikçe önem kazanan turizm faaliyetlerinin öne çıkarılması ve bu alanlarda yapılacak yatırımlar yoluyla Türkiye için büyük bir döviz girdisine çevrilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Alkin, E. (1990). *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*. (1. Baskı). İstanbul: Filiz Kitapevi.

Alp, E.A., Genç, E.G. (2015). The Relationship Between Current Account Deficit and Tourism: The Case of Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 447-453.

- Boria, C., Disyat, P. (2015). Capital Flows and Current Account: Takşng financing (more) seriously. BIS Working Papers, No: 525.
- Bozgeyik, Y., Eban, F. (2017). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: 2000-2015 Dönemine İlişkin Ampirik Çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (11), 966-978.
- Celasun, M. (2001). Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı. *Finansal Krizler ve Türkiye Örneği. Doğu Batı Dergisi*, 4 (17), 42-173.
- Chuck, Y. (Ed.) (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. Madrid: World Tourism Organization (WTO) Publications.
- Corden, W. M. (1994). *Economic Policy, Exchange Rates, and the International System*. Oxford: Oxford University Press.
- Cihangir, M., Erkan, B., Harbalıoğlu, M. (2014). The Effect on Current Account of Net Tourism Revenues in Turkey. *European Scientific Journal*, 10 (13), 47-65.
- Çelik Uğuz, S., (2014). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Turizmin Önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26), 18-22.
- Çelik, T., Kaplan, M., Barak, D. (2017). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Cari Açığın Sürdürülebilirliğine Etkisi: 1980-2016. *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (14), 249-259.
- Çoban, O., Özcan, C. (2013). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1), 243-261.
- Dinçer, M.Z. (1993). *Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm*. (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.
- Dornbusch, R., Fischer F. (1990). *Macroeconomics*. (11th Edition). McGraw-Hill. International Editions.
- DPT, (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- Erdoğan, H. (1996). *Uluslararası Turizm*. (1. Baskı). Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

- Eren, A. (1999). *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar*. (1. Baskı). Muğla: Muğla Üniversitesi Yayını.
- Freund, C., Warnock, F. (2005). Current Account Deficit in Industrial Countries: The Bigger They Are, The Harder They Fall?, NBER Working Paper Series, No: 11823, December, 1-39.
- Kara, O., Çömlekçi, İ., Kaya, V. (2012). Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makro Ekonomik Göstergeler ile İlişkisi: Türkiye Örneği (1992-2011). *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 75-100.
- Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*. (9. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Keskin, A. (2017). Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Açığın Finansman Yapısı: 1989-2015 Dönem Analizi. *AİD*, 50 (3), 89-125.
- Kuşat, N., (2017). Cari Açıklarla Mücadelede Turizm Sektörü ve Türkiye Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), 108-118.
- Mankiw, N. G. (2011). *Principles of Macroeconomics*. (6th Edition). Mason: Cengage Learning.
- Olalı, H., Timur, A. (1986). *Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*. (2. Baskı). İzmir: Ofis Matbaacılık.
- Ongan, S. (2008). The Sustainability of Current Account Deficits and Tourism Receipts in Turkey. *The International Trade Journal*. 22 (1), 39-62.
- Özkök, F., Tufan, E., Hamarat, B. (2007). Effect Of Tourism Income On Current Account Deficit In Turkey. *International Tourism Biennial*. Çanakkale, 250-261.
- Özkök, F.G. (2008). *Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Etkileri*. (1. Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Parasız, İ. (1996). *Uluslararası Para Sistemi*. (4. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Proença, S., Soukiazı, E. (2008). Tourism as an Economic Growth Factor: a Case Study for Southern European Countries. *Tourism Economics*, 14 (4), 791-806.

- Saatçioğlu, C. (2005). Ödemeler Dengesi ve Türkiye Açısından Bir Deđerlendirme. <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/55MaliCozum/11%202055%20cem%20saatcioglu.doc.>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).
- şen, A., şit, M. (2015). Turizm Gelirlerinin Türkiye Ekonomisindeki Rolü ve Önemi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 30-45.
- şit, M. (2016). Türkiye Ekonomisinde Net Turizm Gelirlerinin Cari İşlemler Açığını Azaltmadaki Etkisinin Analizi: 1980-2015 Dönemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (4), 57-67.
- TCMB, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket/#collapse_18., (Erişim Tarihi: 22.03.2018).
- Toskay, T. (1989). *Turizm: Turizm Olayına Genel Yaklaşım*. (3. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Tuncer, N. (2001). Para Krizleri ve Türkiye. *İktisat Dergisi*, (410-411), 43-51.
- UNWTO, (2011). Tourism Highlights, 2011 Editions, <http://www.unwto.org/facts/menu.html.>, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).
- UNWTO, (2010), Tourism Highlights, 2010 Editions, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413720>, (Erişim Tarihi: 13.03.2018).
- Uygur, E. (2004). Cari Açık Tartışmaları. *İktisat, İşletme ve Finans*, 19 (222), 5-20.
- Yarcan, ř. (1996). *Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma*. (1. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Yayar, R. ve Demir, Y. (2014). Türkiye’de Sürdürülebilir Cari Açık. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 118-148.